

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

**з теми: «Технології формування граматично правильного мовлення учнів
початкової школи на уроках літературного читання»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи POb2-M17z
Спеціальності 013 «Початкова освіта»
Георгіу Х.В.

Керівник Дудко О.М, кандидат
філологічних наук, доцент

Рецензент Третяк Н.В., кандидат
філологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЛІНГВІСТИЧНІ І ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	12
1.1 Сутність поняття «граматична правильність мовлення».....	12
1.2 Граматична правильність як базовий рівень формування мовної особистості школяра.....	23
1.3. Психолого-педагогічні умови формування граматичних знань та мовних умінь у молодших школярів	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ ГРАМАТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ	38
2.1. Лінгвістичний аналіз функцій граматичних категорій початкового курсу української мови та їх методична інтерпретація.....	38
2.2. Формування граматично правильного мовлення молодших школярів у процесі вивчення морфології.....	48
2.3. Робота над реченням як засіб розвитку граматично-правильного мовлення молодших школярів.....	63
2.4. Експериментальна перевірка результатів запропонованої методики..	72
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ВСТУП

Актуальність теми. Серед багатьох аспектів шкільної лінгводидактики проблема формування граматично правильного мовлення в молодших школярів завжди привертала увагу як теоретиків, так і практиків. Своєчасне і якісне засвоєння граматичної будови рідної мови – важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку дитини. Оскільки мова стає предметом вивчення з початку шкільного навчання, то необхідно формувати в учнів усвідомлене ставлення до усного мовлення як мовної дійсності.

Мова - найбільший скарб, який є у кожного народу. Таким скарбом для нас, українців, є наша рідна українська мова. Берегти, плекати мову треба змалку, бо добре відомо: чим багатший словниковий запас людини, чим кращий її мовленнєвий розвиток, тим легший висловлювати власні думки і розуміти інших людей. Однак мовленнєвий розвиток - це не тільки багатий лексикон, а й правильна звуковимова, граматична правильність мовлення. Адже, маючи неабиякий мовленнєвий запас, людина мусить навчитися правильно вимовляти голосні і приголосні звуки рідної мови, будувати словосполучення і речення відповідно до норм, за законами мови.

Як зазначає К.Д. Ушинський, „мова - найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі і майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле. Воно не тільки виявляє собою життєвість народу, а є цим життям. Коли зникає народна мова, - народу нема більше! ” [61, с.123].

Мова формує людську духовність, відчуття краси слова й образу. Рідне слово є знаряддям для дітей. „Тільки той може осягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність батьківщини, хто збагнув відтінки й пахощі рідного слова, - писав В.О. Сухомлинський, - хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини..." [59, с.52].

Сьогодні дедалі більше утверджується в діяльності початкових класів ідея практичної спрямованості курсу української мови. А це вимагає активної

мовленнєвої діяльності молодших школярів у навчальному процесі, оскільки виховання соціально активної, духовно багатой особистості неможливо здійснювати без опанування нею рідною мовою й мовленням в усіх її функціях - пізнавальної, комунікативної, стимулюючої, регулятивної.

Як зазначено у Державному стандарті початкової освіти, „мета і завдання цього навчального предмета (української мови) у початковій школі полягає не лише в опануванні грамоти (початкових умінь читати і писати), а й у мовленнєвому розвитку молодших школярів - умінь висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення. Розвиток мовлення має набути статусу провідного принципу навчання рідної мови в загальноосвітній школі, зокрема в її початковій ланці" [32, с.31].

Як бачимо, молодші школярі за чотири роки навчання в початковій школі мають оволодіти усним і писемним мовленням на такому рівні, який дозволяв би їм вільно і легко спілкуватися з однолітками та зі старшими на будь-яку тему, доступну для їхнього віку і розуміння.

У структурі Державного стандарту виділяються чотири змістові лінії - комунікативна, лінгвістична, діяльнісна та лінгвоукраїнознавча. Недарма на першому плані - комунікативна лінія, адже результатом навчання відповідно до цієї лінії визначено: „уміти звернутися один до одного і до старших, брати участь у розмові (ставити запитання, давати аргументовану відповідь, правильно висловлювати власні думки, складати усні та письмові невеликі за обсягом твори (7-8 речень) з дотриманням граматичних, орфоепічних, правописних і мовленнєвих умінь з орієнтацією на читача” [32, с.31].

Кожна із чотирьох змістових ліній, які виділяються у структурі Державного стандарту, так чи інакше орієнтує на мовленнєвий розвиток молодшого школяра, що зумовлено метою і завданнями української мови в початковій школі. Однак найповнішою мірою на цей розвиток орієнтує комунікативна лінія.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти розроблено нові Програми для середньої загальноосвітньої школи (1-2, 3-4 класи), а також

створено нові підручники „Рідна мова” для учнів 2-4-х класів. У Пояснювальній записці до розділу „Українська мова” зазначено, що „курс української мови - важлива складова загального змісту початкової освіти, оскільки він не тільки є окремим навчальним предметом, а й виступає основним засобом опанування усіх інших шкільних дисциплін. Основна його мета - забезпечити розвиток, удосконалення умінь і навичок усного мовлення (слухання-розуміння, говоріння); навчити дітей читати і писати...” [48, с.9].

Мовленнєвий розвиток учня дуже важлива умова його успішного навчання. Чим більше дитина читає, переказує, слухає, тим краще розвивається її пам'ять, а, отже, тим легше їй засвоювати знання з усіх навчальних дисциплін, які вивчаються в початкових класах. Забезпечити мовленнєвий розвиток молодших школярів - це означає навчити їх грамотно висловлюватись в усній і писемній формах мовлення, дотримуючись фонетичних, орфоепічних, граматичних (морфологічних і синтаксичних), орфографічних, стилістичних норм української літературної мови. Щоб розвинути та удосконалити мовлення школярів потрібна щоденна робота над оволодінням основними мовними нормами. Тут на першому місці, безперечно, збагачення словникового запасу. Засвоюючи нові слова, учні вчать правильно їх вимовляти, наголошувати, пояснювати значення.

Удосконалюючи звуковимову, яка є складовою частиною мовленнєвого розвитку, мовної культури, працюючи над удосконаленням граматичного ладу мовлення молодших школярів, треба навчати їх правильно будувати словосполучення, які, як відомо, служать будівельним матеріалом для речень.

Отже, пізнавати, вивчати рідну мову уже в молодшому шкільному віці треба на різних її рівнях - фонетичному, лексичному, граматичному. Бо саме таке пізнання мови є, на думку М. Вашуленка, „джерелом різнобічних знань, засобом розвитку мислення, мовлення, духовного збагачення людини” [24, с.11]. М.Вашуленко подає визначення мовленнєвої особистості: „Мовленнєва особистість - це людина, яку розглядаємо з точки зору її готовності виконувати мовленнєві дії; це той, хто привласнює мову, для кого мова є

мовленням. Мовленнєва особистість характеризується не лише тим, що вона знає про мову, а й тим, як вона може її використовувати" [24, с.11].

Отже, для мовленнєвого розвитку молодшого школяра важливим є не тільки добре знання правил, але й уміння застосовувати ці правила у повсякденній практичній мовленнєвій діяльності. Недарма мові приділяється така велика увага, адже мова і мовлення є продуктом культури і невід'ємною її складовою частиною. Мова сформувала людину як особистість. Саме мова відіграє надзвичайно важливу роль у становленні і розвитку кожної особистості, тому в системі шкільного навчання і виховання вона посідає особливе місце. Мовленнєвий розвиток, якого досягли діти в початкових класах, забезпечує основу подальшого навчання і виховання молоді, зумовлює професійну діяльність дорослої людини.

Важливими аспектами навчання рідної мови є лінгвістичний і педагогічний. Перебуваючи у тісному взаємозв'язку, ці аспекти сприяють формуванню мовної особистості. „Лінгвістичний підхід передбачає всебічне вивчення мови як системи: звучання і значення слів, словосполучень, речень і цілісного тексту... Педагогічний підхід передбачає зразкове володіння рідною мовою, розкриває якості літературної мови... Новим у трактуванні цього аспекту є виховання мовної особистості, яка репродукує рідне мовлення, виявляючи знання мови, мовне чуття й уміння користуватися словом” [52, с.10].

У Концепції загальної середньої освіти зазначається, що „освітніми результатами початкової школи є повноцінні мовленнєві, читацькі... уміння і навички... ” [40, с.5].

Як бачимо, на першому місці серед інших умінь і навичок, яких повинні набути молодші школярі за час навчання у початковій школі, є комунікативні (мовленнєві) уміння і навички. Це ще раз свідчить про те, що комунікативний розвиток був і залишається важливою умовою успішного навчання учнів початкових класів. У зв'язку з цим постає проблема мовної освіти та комунікативного розвитку учнів, починаючи з молодшого шкільного

віку. За пропонуванням проектом „Державного освітнього стандарту з української мови основу вивчення змісту навчального предмета становить комунікативно-діяльнісний підхід, де особливого значення набувають саме мовленнєві вміння” [13, с.3].

Головною метою вивчення української мови в початкових класах виступає формування в учнів умінь будувати висловлювання в межах доступних для них тем і типів - розповідей, описів, міркувань. Аналіз літератури з окресленого питання засвідчив, що обрана для дослідження тема є складовою частиною загальної проблеми „Взаємопов’язане вивчення теоретичних відомостей з мови і формування практичних мовленнєвих умінь у молодших школярів”. Розв’язання її сприяє утвердженню діяльнісного підходу до навчання української мови в початкових класах.

Акцент зроблено на відображення комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення мовних явищ на уроках рідної мови в початкових класах. Зміст комунікативної спрямованості навчання рідної мови – формування в учнів умінь розв’язувати мовленнєві завдання з метою оволодіння спілкуванням. Це сприяє вихованню мовної особистості, якою має стати кожен учень, починаючи з першого класу. Як зазначає М. Пентилюк, розпочинати цю роботу слід з початкових класів, де закладаються основи комунікативного виховання особистості [52, с.10].

Сучасний стан проблеми представлений теоретичними доробками В.І. Бадер, М.С. Вашуленка, Т.О. Ладиженської, Т.Г. Рамзаєвої, Л.О. Варзацької, А.С. Зимувльдінової та іншими. Неабияке значення для нашої роботи мають дослідження М.С. Вашуленка. Він розглядає комунікативний характер навчання рідної мови в початкових класах і рекомендує так вчити дітей, щоб вони одержували більше можливостей для оволодіння мовою в природних умовах, у ході педагогічно організованої мовленнєвої діяльності на уроці [23, с.4]. Як зазначає учений, у сучасній методиці навчання предметів базового рівня гостро стоїть проблема співвідношення знань і вмінь. На його думку,

мовні знання мають служити засобом для відпрацювання в школярів мовленнєвих умінь і навичок на уроках української мови в початкових класах [23, с. 4].

Л.О. Варзацька пропонує розглядати рідну мову й мовлення у взаємозв'язку. Нею разом з іншими авторами створено підручник „Рідна мова й мовлення” для першого класу.

Доцільно підкреслити, що посібників, методичних рекомендацій, які б розкривали комунікативний аспект вивчення мови є вкрай недостатньо. Аналіз і вивчення педагогічного досвіду з окресленої проблеми засвідчив, що вчителі-новатори намагаються розглядати рідну мову в практичному аспекті. Однак спостереження за навчальним процесом на уроках української мови в 2 класі, яке здійснювала авторка цієї роботи, переконують у тому, що для учнів залишається недостатньо висвітлена комунікативна спрямованість рідної мови, її роль у широкій соціальній сфері.

Засвоюючи з дітьми систему фонетики, лексики, граматики, вчителі пропонують вивчати правила й визначення, не розкриваючи їхньої функціональної ролі в мовленні. Педагоги на уроках зосереджують увагу на теоретичному викладі матеріалу, а це призводить до механічного запам'ятовування правил, до заучування напам'ять визначень учнями. Під час практичного застосування мови молодші школярі допускають помилки як мовного, так і мовленнєвого характеру. Разом з тим головна вимога часу - орієнтація на практичне вивчення мови в початковій школі залишається декларативним висловлюванням багатьох практиків.

Учителі, навчаючи рідної мови, не завжди звертають увагу на постановку комунікативних завдань, які сприяють комунікативно-діяльнісному підходу до вивчення учнями початкових класів рідної мови. Отже, прикінцевою метою засвоєння рідної мови є досконале володіння мовленнєвими засобами, що передбачає граматичну правильність як ознаку високої культури мовлення і вимагає усвідомлення значень слів, їх літературних форм, а також уміння використовувати їх доречно й точно

залежно від контексту мовленнєвої ситуації, з орієнтацією на слухача, учасника спілкування. У процесі оволодіння навичками зв'язного мовлення важливу роль відіграє практичне засвоєння учнями граматики та вміння оперувати словами, що належать до певного лексико-граматичного розряду відповідно до завдань комунікації.

Саме недостатнє висвітлення зазначених питань у теорії і на практиці шкільної освіти зумовила вибір теми нашого дослідження.

Об'єкт дослідження – навчально-мовленнєва діяльність учнів на уроках української мови, а **предмет** – технології формування граматично правильного мовлення молодших школярів у процесі комунікативної діяльності.

Мета дипломної роботи полягає у тому, щоб розробити систему завдань, спрямовану на формування граматично правильного мовлення другокласників.

У процесі дослідження перевірялася робоча *гіпотеза*: процес формування мовленнєвих умінь молодших школярів буде більш ефективним за умови вивчення граматичного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу, що передбачає: 1) з'ясування функцій тієї чи іншої мовної одиниці та її граматичних категорій; 2) вибір таких методів і прийомів опрацювання граматичного матеріалу, які сприяли б осмисленню функцій і норм використання морфологічних категорій у мовленні; 3) види вправ і їх систематизація будуть спрямовані на поетапне формування мовних і мовленнєвих умінь.

Мета і вихідна гіпотеза конкретизуються в процесі розв'язання таких *завдань* дослідження:

1) вивчити лінгвістичну, лінгводидактичну та психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження;

2) обґрунтувати доцільність застосування функціонально-комунікативного підходу до навчання граматики рідної мови в початкових класах;

3) виявити оптимальні методи і прийоми формування й удосконалення граматичних та мовленнєвих умінь у процесі вивчення граматичного матеріалу;

4) дібрати відповідні види вправ;

5) розробити методику розвитку мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу та експериментально перевірити її ефективність.

Для реалізації поставлених мети та завдань було використано такі *методи* дослідження:

а) *теоретичні*: теоретичний аналіз лінгвістичної, психологічної, психолінгвістичної та лінгводидактичної літератури в розрізі досліджуваної проблеми; аналіз шкільної навчальної літератури та практики; лінгвістичний аналіз функцій граматичних категорій, що вивчаються у початковому курсі рідної мови; теоретичне обґрунтування шляхів розвитку мовленнєвих умінь учнів у процесі вивчення граматичного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу; аналіз і узагальнення результатів експериментального дослідження;

б) *емпіричні*: спостереження за навчально-виховним процесом; педагогічний експеримент (констатувальні зрізи, формувальний, контрольний), діагностування рівня сформованості мовно-граматичних і мовленнєвих знань і вмінь, перевірки пропонованої методики розвитку мовленнєвих умінь учнів 4-х класів;

в) *статистичні*: кількісний і якісний аналіз здобутих експериментальних даних щодо розвитку мовленнєвих умінь учнів під час вивчення граматичного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу.

Методологічними засадами дослідження є філософські положення про діалектичну єдність мислення, мови і мовлення, психологічні і психолінгвістичні положення теорії мовленнєвої діяльності про природу і функції мовлення, концепції перебудови освіти на засадах формування національно свідомої мовної особистості (О.М. Біляєв, М.С. Вашуленко, С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько, Л.В. Скуратівський, Г.Т. Шелехова та ін.).

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження. Дістали подальшого розвитку теоретичні положення щодо функціонально-комунікативного підходу до навчання рідної мови; обґрунтовано доцільність його застосування в системі розвитку мовленнєвих умінь учнів у процесі вивчення граматичного матеріалу.

Практичне значення. Частина дослідного матеріалу (вправи, зразки завдань тощо) можуть прислужитися вчителю в процесі опрацювання граматичного матеріалу та слугувати моделлю для розробки аналогічних завдань щодо інших розділів програми.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданні кафедри теорії та методик початкової освіти та на студентській науковій конференції 2018р.

Основні положення розробленої автором методики упроваджено в навчальний процес під час педагогічної практики.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ЛІНГВІСТИЧНІ І ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

1.1 Сутність поняття «граматична правильність мовлення»

Понятійний апарат дослідження охоплює ряд мовних понять, які є центральними поняттями граматики, а саме: абстракція, узагальнення, граматичне значення, граматична категорія, граматична форма, граматична правильність мовлення.

Слово “граматика” походить від грецького – літера, написання, словосполучення, яке означає “письмове мистецтво”. На думку І.К.Білодіда,

ВИСНОВКИ

У процесі аналізу наукових джерел було визначено психолого-педагогічні передумови формування граматично правильного мовлення молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу. Ефективність роботи щодо мовленнєвого розвитку у процесі опанування граматики на функціонально-комунікативних засадах забезпечується дотриманням настанов на: максимальну активізацію мислительних процесів учнів; урахування закономірностей функціонування мовних засобів у мовленні; спостереження учнів за спеціально організованим мовним матеріалом; використання ігрових прийомів; забезпечення мотивації мовлення; організацію ситуативної навчально-мовленнєвої діяльності.

Сучасна лінгвістична теорія про функції частин мови дала змогу уточнити лінгводидактичні засади їх вивчення у початковому курсі рідної мови. Методична інтерпретація і розкриття функціональної ролі частин мови створюють умови для усвідомленого використання учнями мовних одиниць, граматичних категорій та форм з огляду на комунікативну ситуацію, що є важливим для розвитку граматично правильного мовлення молодших школярів. Мовленнєва спрямованість вивчення граматичного матеріалу може бути досягнена шляхом використання вправ, спеціального дидактичного матеріалу – насамперед, текстів, які є основою для презентації функцій виучуваних мовних явищ.

Вивчення методичної літератури, аналіз шкільної практики навчання рідної мови в початковій ланці та результати зрізових контрольних робіт молодших школярів засвідчили, що за традиційною системою навчання недостатньо розкриваються функції і комунікативні потенції частин мови та їх граматичних категорій, що спричиняє порівняно невисокий рівень розвитку мовленнєвих умінь випускників початкової школи.

У результаті експериментально-дослідної роботи було визначено основні напрями методичної роботи із засвоєння граматичного матеріалу з тією метою, щоб учні перейшли від інтуїтивного рівня сприймання частин мови та їх граматичних категорій на рівень свідомого їх засвоєння, що є основою формування граматично правильного мовлення. Увага до функціонального призначення і комунікативних можливостей частин мови, граматичних категорій та форм підвищує ефективність процесу формування відповідних практичних умінь і навичок, розвитку усного і писемного мовлення учнів початкових класів.

Під час розробки експериментальної методики важливим було дотримання загальнодидактичних принципів активності й свідомості, науковості, доступності, систематичності й послідовності, наступності й перспективності, практичної спрямованості знань, а також лінгводидактичних принципів комунікативності, функціональності, поетапного підходу до формування мовленнєвих умінь, розвитку чуття мови, які забезпечували вивчення граматичного матеріалу на функціонально-комунікативній основі та розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів у процесі міжособистісної комунікації.

У ході апробації експериментальної методики було виявлено, що для усвідомлення учнями функціонального призначення граматичних категорій і форм ефективними є спостереження над мовним матеріалом, евристична бесіда, лінгвістична казка, інтерактивні вправи, прийом порівняння (зіставлення і протиставлення мовних явищ).

У формуванні мовних і мовленнєвих умінь вирішальну роль відіграють вправи, які мають забезпечувати здатність аналізувати виучувані частини мови, визначати їх функціональне призначення і комунікативну доцільність, конструювати словосполучення і речення, враховуючи лексичну, граматичну сполучуваність і відповідність мовленнєвій ситуації, а також вживати зазначені мовні засоби у власних висловлюваннях.

З огляду на мету експериментальної методики застосування комунікативного методу було адекватним на всіх етапах навчання. Підвищенню ефективності роботи над розвитком мовленнєвих умінь сприяло оптимальне поєднання різних методів і прийомів навчання.

Аналіз результатів контрольних зрізових робіт засвідчив вищі на 14-17 % показники рівнів сформованості мовленнєвих умінь в учнів ЕК, ніж в учнів КК, що підтверджує ефективність пропонованої методики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айдарова Л.И. Психологические проблемы обучения младших школьников родному языку / Л.И.Айдарова. – М.: Педагогика, 1978. –144 с.
2. Айдарова Л.И. Формирование лингвистического отношения к слову у младших школьников // Л.И.Айдарова / Возрастные возможности усвоения знаний. – М.: Просвещение, 1966. – С. 307.
3. Базжина Т.В. Психолингвистический анализ некоторых этапов доречевого развития / Т.В Базжина // Становление речи и усвоение языка ребенком. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1986. – С.6-20.
4. Біляєв О. та інші. Концепція навчання державної мови в школах України / О. Біляєв. Л.Скуратівський, Л.Симоненкова, Г.Шелехова // Дивослово. – 1996. – №1. – С. 16-19.
5. Богин Г.И. Типология понимания текста / Г.И.Богин. – Калинин: КГУ, 1986. – С.19-49.
6. Будагов Р.А. Система и антисистема в науке о языке / Р.А. Будагов // Вопросы языкознания. – 1978. – № 4. – С.3-17.
7. Валюх З. Проблема системно-парадигматичних відношень на морфологічному і словотвірному рівнях / З.Валюх // Актуальні проблеми словотвору / За ред. В.Грещука. – Ів.-Франківськ, 2002. – С.151-162.
8. Василевич А.П. Проблемы измерения языковой компетенции // Лингвистические основы преподавания языка / А.П.Василевич. – М.: Наука, 1983. – С.113-136.
9. Варзацька Л.О. Навчання мови та мовлення на основі тексту: Посібник для вчителів / Л.О.Варзацька. – К.: Радянська школа, 1986. – 105 с.
10. Варзацька Л.О. Рідна мова й мовлення. Розвивальне навчання в початкових класах: Монографія / Л.О.Варзацька. – Вид. 2-ге, доп., удосконалене. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004. – 312 с.

11. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання // М.С. Вашуленко / Початкова школа. – 2001. – № 1. – С.11-14.
12. Венгер А.Л. Психическое развитие ребенка в процессе совместной деятельности / А.Л. Венгер // Вопр. психологии. – 2001. – № 3. – С.17-26.
13. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: Програма та методичні рекомендації / Укл. А.М. Богущ. – К.: ІЗМН, 1997. – 110 с.
14. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови // І.Р. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. –К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
15. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
16. Выготский Л.С. Мышление и речь. Проблемы психологии развития ребенка / Л.С. Выготский. – М.: Просвещение, 1976. – 514с.
17. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л.С. Выготский // Вопросы психологии. – 1966. – №6. – С. 62-76.
18. Выготский Л.С. Педагогическая психология/ Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1994. – 386 с.
19. Гез Н.И. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Н.И.Гез, М.В.Ляховицкий, А.А.Миролюбов, С.К.Фоломкина, С.Ф.Шатилов. – М.: Высшая школа, 1982. – 373 с.
20. Горелов И.Н. Основы психолингвистики / И.Н.Горелов, К.Ф.Седов. – М.: Лабиринт, 1998. – 256 с.
21. Горошкіна О.М. Теоретичні засади формування мовної особистості / О.М. Горошкіна // Освіта на Луганщині. – 2001. – № 2 (15). – С. 39-42.
22. Давыдов В.В. Виды обобщения / В.В. Давыдов / Логико-психологические проблемы построения учебных предметов. – М.: Педагогика, 1972. – 423 с.
23. Державний стандарт загальної середньої освіти. Українська мова // Дивослово. – 1997. – №7. – С. 18-28.

24. Димчев К. И. Опыт болгарской школы в создании коммуникативно-направленного курса родного языка / К.И. Димчев // Русский язык в школе. – 1987. – №6. – С. 55-59.
25. Дорошенко С.І. Методика викладання української мови. Навч. посібник / С.І.Дорошенко, М.С.Вашуленко, О.І Мельничайко / За ред. С.І. Дорошенка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Вища школа, 1992. – 398 с.
26. Жинкин Н.И. Психологические основы развития речи / Н.И. Жинкин / В защиту живого слова. – М.: Просвещение, 1966. – С. 5-25.
27. Жинкин Н.И. О кодовых переходах во внутренней речи / Н.И. Жинкин // Вопр. языкознания. – 1964. – № 6. – С.26-37.
28. Жинкин Н.И. Развитие письменной речи учащихся 3-7 классов/ Н.И. Жинкин // Известия АПН РСФСР. – М., 1956. – Вып. 78. – С. 17-42.
29. Жуйков С.Ф. Начальная дифференциация существительных, глаголов и прилагательных / С.Ф. Жуйков // Психология усвоения грамматики и орфографии. Сборник II. Под ред. Д.Н. Богоявленского. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – С. 7-82.
30. Жуйков С.Ф. Психологические основы повышения эффективности обучения младших школьников родному языку/ С.Ф. Жуйков. – М.: Педагогика, 1979 – 184 с.
31. Жуйков С.Ф. Психология усвоения грамматики в начальных классах/ С.Ф. Жуйков. – М.: Просвещение, 1964. – 300 с.
32. Иконников С.Н. Стилистическая работа в процессе изучения русского языка / С.Н.Иконников. – М.: Просвещение, 1977. – 224 с.
33. Каліш В.А. Функціонально-комунікативний підхід до слова у мовній освіті вчителів початкових класів / В.А. Каліш. Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 – методика викладання (українська мова). – К., 1995.– 24 с.
34. Капинос В.И. Работа по развитию речи учащихся в свете теории речевой деятельности / В.И. Капинос // Рус. язык в школе. – 1978. – №4. – С. 58-66.

35. Капитонова Т.И. Современные методы обучения русскому языку иностранцев / Т.И.Капитонова, А.Н.Щукин. – М.: Русский язык, 1987. – 230с.
36. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ответст. ред. Д.Н.Шмелев; АН СССР, отд-е лит. и языка / Ю.Н.Караулов. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
37. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Науково-методичний посібник / Наук. ред. О.Л.Кононко. – К.: Ред. журн. “Дошкільне виховання”, 2003. – 243 с.
38. Концепція мовної освіти 12-річної школи. Українська мова як рідна // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 59-65.
39. Кордун П.П. Вивчення стилістики в середній школі / П.П. Кордун – К.: Радянська школа, 1977. – 151 с.
40. Купалова А.Ю., Никаноров В.В. Практическая методика русского языка /А.Ю.Купалова : 8 класс: Книга для учителя.– М.: Просвещение, 1992. – 192с.
41. Леонтьев А.А. Психология речевого общения/ А.А.Леонтьев. Автореф. дис....докт. псих. наук: 19.00.01 – М., 1975. – 40 с.
42. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность/ А.А.Леонтьев. – М.: Просвещение, 1969. – 214 с.
43. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н.Леонтьев . 4-е изд. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 584 с.
44. Львов М.Р. и др. Методика преподавания русского языка в начальных классах: Учеб. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / М.Р. Львов, В.Г. Городецкий, О.В. Сосновская. 2-е изд., испр. – М.: Изд-кий центр «Академия», 2000. – 464 с.
45. Львов М.Р. Основы теории речи: Учеб. пособие / М.Р.Львов/ Ред. Г.Е.Конопля. – М.: Академия, 2002. – 248 с.

46. Львов М.Р. Некоторые вопросы обучения русского языка в свете теории речевой деятельности / М.Р. Львов // Лингвистические основы преподавания языка – М.: Наука, 1983. – С. 74-92.
47. Малафійк І.В. Урок у сучасній школі: питання теорії і практики / І.Малафійк – Рівне, 1997. – 175 с.
48. Маркова А.К. Психология усвоения языка как средства общения / А.К.Маркова . – М.: Педагогика, 1974. – 239 с.
49. Мацько Л.І. Українська мова: формування національної свідомості/ Л.І. Мацько // Пед. і психологія. – 1996. – № 1. – С. 67-70.
50. Мацько Л. Матимемо те, що зробимо. До питання формування мовної культури / Л.І. Мацько // Дивослово. – 2001. – № 9. – С.2-3.
51. Мацько Л. Сучасні підходи до створення підручників з української мови: місце лінгвостилістики / Л.І. Мацько // Дивослово. – 1999. – №8. – С. 39-42.
52. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови: конструювання, редагування, переклад / В.Я. Мельничайко – К.: Радянська школа, 1984. – 223 с.
53. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник для студентів вузів / С.Ю. Ніколаєва, О.Б. Бігич, Н.О. Бражник та ін.; К.І. Онищенко (ред.) – К.: Ленвіт, 1999. – 319 с.
54. Методика развития речи на уроках русского языка: Пособие для учителей / Н.Е. Богуславская, В.И. Капинос, А.Ю. Купалова и др. Под ред. Т.А. Ладыженской. 2 изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1991. – 240 с.
55. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е.И. Пассов. – М.: Русский язык, 1989. – С. 33.
56. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам/ Е.И. Пассов. – М.: Русский язык, 1977. – 216 с.
57. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е.И.Пассов . – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.

58. Пашковская Н.А. Коммуникативно-ориентированный курс языка / Н.А. Пашковская // Русский язык в школе. – 1992. – №11-12. – С. 4-6.
59. Пашковская Н.А. Лингводидактические основы обучения русскому языку / Н.А. Пашковская : Пособие для учителя. – К.: Радянська школа, 1990. – 192 с.
60. Пентилюк М.І. Робота з стилістики в 4-6 класах / М.І.Пентилюк . – К.: Радянська школа, 1984. – 136 с.
61. Пентилюк М.І. Робота з стилістики в 8-9 класах / М.І.Пентилюк . – К.: Радянська школа, 1989. – 112 с.
62. Пентилюк М.І. Концептуальні засади мовної освіти як засобу інтелектуального й духовного розвитку особистості/ М.І.Пентилюк //: Зб. наук. пр. Пед. науки. – Херсон, 1998. – С. 14-18.
63. Пентилюк М.І. Особливості технології уроку мови / М.І.Пентилюк // Дивослово. – 1999. – № 4. – С.16-18. 7
64. Питання психології засвоєння учнями мови / За ред. Г.К. Костюка. – К.: Радянська школа, 1957. – 249 с.
65. Преимущество и перспективность в обучении русскому языку. Пособие для учителя / Под ред. проф. В.В. Бабайцевой, Г.К. Лидман-Орловой. – М., НИИ школ, 1979. – 102 с.
66. Притулик Н. Проблема формування українського комунікативного мовлення молодших школярів / Н. Притулик // Рідні джерела. – 2001. – № 3. – С.33-36.
67. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 3-4 класи. Українська мова // Початкова школа. – 2002. – №12. – С. 6-10.
68. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 3-4 класи. Українська мова // Початкова школа. – 2003. – №1. – С. 21-25.
69. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. – К.: Початкова школа. – 2007. – 432 с.
70. Путиловская Т.С. Психологические особенности решения коммуникативных задач в педагогическом общении студентами языкового

- вуза / Т.С. Путиловская // Вопросы психологического обоснования обучения иностранным языкам. Сборник научных трудов. Выпуск 187. – М., 1982. – С. 102-113.
71. Развитие речи на уроках морфологии: (Сб. статей из опыта работы). Пособие для учителей / Сост. Г.К. Лидман-Орлова. – М.: Просвещение, 1979. – 176 с.
72. Рамзаева Т.Г. Практическая направленность в обучении русскому языку в начальных классах и ее реализация в учебниках / Т.Г. Рамзаева // Усиление практической направленности обучения младших школьников как средство преодоления формализма в учебно-воспитательной работе. Межвузовский сборник научных трудов. – Ленинград, 1990. – С. 3-13.
73. Рождественский Н.С. Проблема содержания начального обучения русскому языку / Н.С. Рождественский // Актуальные проблемы методики обучения русскому языку в начальных классах. Под ред. Н.С. Рождественского, Г.А. Фомичевой. – М.: Педагогика, 1977. – С. 5-31.
74. Савченко А.Я. Развитие познавательной самостоятельности младших школьников / А.Я.Савченко. – К.: Радянська школа, 1982. – 176 с.
75. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів/ А.Я.Савченко. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.
76. Скалкин В.Л. Основы обучения устной иноязычной речи / В.Л.Скалкин . – М.: Русский язык, 1981. – 248 с.
77. Скворцов Л.И. Основы культуры речи: Хрестоматия. Учеб. пособие для студ. филол. спец. Вузов / Л.И.Скворцов . – М.: Высшая школа, 1984. – 312 с.
78. Стрибна О.В. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи / О.В. Стрибна, А.О.Сошенко . - Харків: Видавнича група «Основа», 2005.

79. Федоренко Л.П. Закономерности усвоения родной речи: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / Л.П. Федоренко. – М.: Просвещение, 1984. – 159 с.
80. Федоренко Л.П. Принцип развития чувства языка в обучении практическими методами / Л.П. Федоренко // Русский язык в школе. – 1978. – №3. – С. 47-52.
81. Хорошковська О.Н. Українська мова: Підруч. для 4кл. чотириріч. і 3 кл. триріч. почат. шк. з рос. мовою навч. – 4-те вид./ О.Н.Хорошковська, А.О.Свашенко, Н.О. Воскресенська. – К.: Освіта, 1997. – 288 с.
82. Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе: [Учеб. пособие для ин-тов по спец. № 2103 “Иностранный язык”]. 2-е изд. / С.Ф. Шатилов. – М.: Просвещение, 1986. – 221 с.
83. Шевцова Л.С. Ситуативні завдання як засіб розвитку зв'язного мовлення учнів (5-7 класи)/ Л.С Шевцова. : Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – К., 2002. – 244 с.